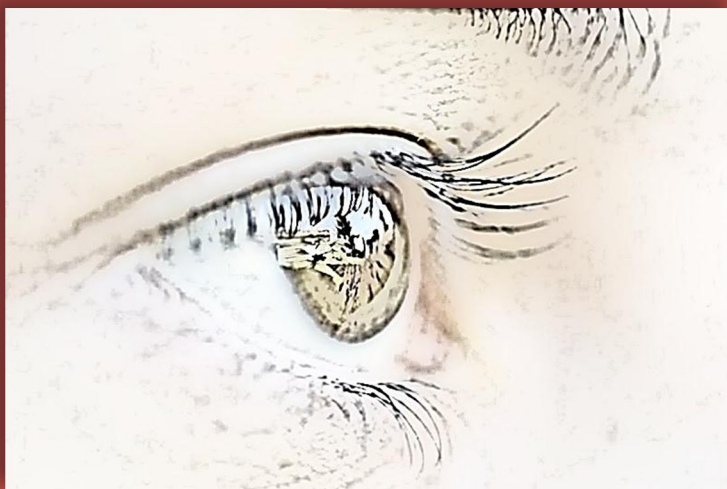

Ik zie, ik zie, wat jij niet ziet

Visueel beperkte leerlingen in de brugklas
van het reguliere voortgezet onderwijs

handleiding voor muziekdocenten

Gemaakt door: Linda ten Have
Afstudeerproduct
Opleiding Docent Muziek
ArtEZ Conservatorium Enschede
juni 2013

Inhoudsopgave

Inleiding	3
Een visuele beperking	4
Wat houdt dat in?.....	4
Instellingen.....	4
Ambulante Onderwijskundige Begeleiding.....	4
Hulpmiddelen	6
Oriëntatie en mobiliteit	6
Lezen.....	6
Dedicon.....	6
Voelen.....	6
Vergroten.....	7
Luisteren	7
Bladmuziek.....	8
Braillebladmuziek.....	8
Bladmuziek in vergrote vorm.....	9
Gesproken bladmuziek.....	9
Bruikbaarheid muziekmethodes	9
Aangepast materiaal van Dedicon.....	9
<i>Muziek op maat</i>	10
Aanwijzingen voor de muziekdocent	11
Algemene aanwijzingen.....	11
Muzikaal-didactische aanwijzingen.....	14
Meer informatie	19
Uit de praktijk	20

Inleiding

Voor mijn afstuderen aan Opleiding Docent Muziek heb ik een scriptie geschreven. In deze scriptie staat de volgende hoofdvraag centraal:

Waar moeten muziekdocenten rekening mee houden bij het lesgeven aan een brugklas met een visueel beperkte leerling in het reguliere voortgezet onderwijs en welke problemen en oplossingen zijn er bij het gebruik van 'Muziek op maat' bij deze doelgroep?

Deze handleiding geeft informatie voor een muziekdocent die te maken krijgt met een visueel beperkte leerling in de brugklas van het reguliere voortgezet onderwijs. Ik heb me hierbij specifiek op de brugklas gericht, omdat de meeste muziekdocenten te maken krijgen met een visueel beperkte leerling vanaf het eerste leerjaar. Daar zullen aanwijzingen in eerste instantie gewenst zijn.

Hoofdstuk 1 geeft informatie over een visuele beperking. Hoofdstuk 2 geeft een kort overzicht van bestaande hulpmiddelen en aanpassingen. Hoofdstuk 3 geeft inzicht in de bruikbaarheid van muziekmethodes bij visueel beperkte leerlingen. Hoofdstuk 4 geeft didactische aanwijzingen en tips in deze situatie. Tot slot is er een overzicht te vinden van links die meer informatie geven over dit onderwerp.

Voor meer informatie verwijst ik onder andere naar mijn scriptie. Wanneer u vragen heeft of mijn scriptie zou willen inzien, verzoek ik u contact met mij op te nemen per e-mail:
lindatenhave7@gmail.com

Een visuele beperking

Wat houdt dat in?

Een visuele beperking omvat blindheid en slechthoofzichtigheid.

Blindheid: zicht minder dan 0.05 (5%) of een gezichtsveld¹ van 10 graden of minder in het beste oog met beste correctie.

Slechthoofzichtigheid: zicht minder dan 0.3 (30%), maar beter of gelijk aan 0.05 (5%) of een gezichtsveld van 30 graden of minder in het beste oog met beste correctie.

Daarom wordt onder een **visuele beperking** verstaan: zicht minder van 0.3 (30%) of een gezichtsveld van 30 graden of minder in het beste oog met beste correctie.²

Een visuele beperking kan verschillende oorzaken hebben: erfelijke oogaandoeningen, complicaties bij zwangerschap of geboorte en als gevolg van een andere ziekte/aandoening.

Instellingen

De belangrijkste instellingen voor blinden en slechthoofzichtigen zijn:

- Bartiméus: de specialist voor slechthoofzichtigen en blinden.
- Koninklijke Visio: expertisecentrum voor slechthoofzichte en blinde mensen.

Deze instellingen bieden onder andere begeleiding bij wonen, werken en onderwijs. Zowel Bartiméus als Koninklijke Visio verzorgen scholen voor speciaal onderwijs. Daarnaast is er Ambulante Onderwijskundige Begeleiding.

Ambulante Onderwijskundige Begeleiding (AOB)

Voor leerlingen met een visuele beperking, hun docenten en ouders bieden Bartiméus en Koninklijke Visio Ambulante Onderwijskundige Begeleiding aan. Dit wordt aangeboden in het reguliere basis-, voortgezet en (middelbaar of hoger) beroepsonderwijs of op een

¹ Gezichtsveld: gebied dat je kunt zien zonder hoofd of ogen te bewegen.

² Volgens de 10e herziening (1992) van International Classification of Diseases (ICD-10) van World Health Organization (WHO).

school voor speciaal onderwijs. Een ambulante onderwijskundige begeleider (AOB'er) begeleidt een visueel beperkte leerling bij de overstap van speciaal of regulier basisonderwijs naar het reguliere voortgezet onderwijs. Verder geeft een AOB'er voorlichting aan docenten. De doelen van ambulante onderwijskundige begeleiding zijn als volgt:

- de AOB'er levert vanuit zijn eigen deskundigheid een bijdrage aan de emancipatie en integratie van de leerling met een visuele beperking.
- zijn werk is direct gericht op het optimaliseren van het onderwijsleerproces en de onderwijsleeromgeving van de betreffende leerling.

Aan het begin van ieder schooljaar stelt de AOB'er in overleg met de school, ouders en leerling een begeleidingsplan op met doelstellingen voor het schooljaar. Hierin gaat het over de volgende gebieden:

- het visueel functioneren en gebruik van optische hulpmiddelen
- het didactisch functioneren en gebruik van aangepaste hulpmiddelen
- het sociaal-emotioneel functioneren
- de deelname aan cursussen
- oriëntatie en mobiliteit

In het voortgezet onderwijs wordt een aantal keren per jaar door de AOB'er met de leerling, de mentor en eventueel andere teamleden geëvalueerd. Meestal wordt er ieder jaar een voorlichting gegeven door de AOB'er aan de docenten die dat jaar lesgeven aan de klas met een visueel beperkte leerling. Jaarlijks worden er een aantal cursussen georganiseerd voor docenten die lesgeven aan een visueel beperkte leerling. Dit cursusaanbod is te vinden op de websites van Bartiméus³ en Koninklijke Visio⁴.

³ Bartiméus: www.bartimeus.nl

⁴ Koninklijke Visio: www.visio.org

Hulpmiddelen

In dit hoofdstuk worden een aantal hulpmiddelen genoemd die gebruikt worden door visueel beperkte leerlingen en waar u als muziekdocent in de les mee te maken kunt krijgen.

Oriëntatie en mobiliteit

- Blindenstok (ook wel taststok): lange, witte stok met een of meerdere rode banden om de omgeving te verkennen. Tevens dient het ter herkenning voor anderen.
- Echolokalisatie: klikgeluiden maken met de tong of tikken met een blindenstok om te horen hoe een geluid weerkaatst. Door middel van deze echo's krijgt men informatie over de omgeving.

Lezen

Dedicon

Stichting Dedicon is een organisatie die aangepast leesmateriaal produceert voor personen met een leesbeperking: blinden en slechtzienden, maar ook mensen met dyslexie of een motorische beperking. De organisatie ontvangt subsidie van het Ministerie van OCW voor het aanpassen van schoolmaterialen. Klanten betalen daardoor slechts een kleine bijdrage voor reproductie- en verzendkosten. Op de website van Dedicon⁵ is te vinden welke schoolboeken omgezet worden in aangepaste leesvormen.

Voelen

Braille is een blindenschrift, bedacht door Louis Braille (1809 - 1852), een systeem van zes punten die met een vingertop te voelen zijn. Iedere letter of cijfer heeft een andere combinatie van deze zes punten. Daarnaast zijn er speciale combinaties voor leestekens en dergelijke. Teksten van (school)boeken kunnen worden omgezet in braille. Tegenwoordig wordt er meer gebruik gemaakt van een brailleleesregel, dit is een apparaat dat gekoppeld wordt aan een computer, laptop of tablet. Door middel van software wordt

⁵ Dedicon: grenzeloos lezen. www.dedicon.nl

'gewone' tekst omgezet naar braille, die een visueel beperkte leerling kan lezen met een brailleleesregel. Teksten van schoolboeken worden geleverd in een edu-tekstbestand, zodat het leesbaar is met een brailleleesregel.

Verder zijn er bij vakken als wiskunde en aardrijkskunde materialen in reliëf, zoals een atlas. Ook bestaat er een reliëf tekenbord gemaakt van foam, waardoor tekeningen voelbaar worden. Dit heeft hetzelfde effect als wanneer je met een pen hard duwt bij het schrijven op een stapel papier.

Zowel schoolboeken in gedrukte braille, edu-tekstbestanden voor brailleleesregel en schoolmaterialen in reliëf worden geleverd door Dedicon.

Vergroten

Voor slechtziende leerlingen bestaan er grootletterboeken en verschillende soorten loepen. Deze boeken in vergrote vorm worden geleverd ook door Dedicon. Daarnaast is er een leesliniaal die tekst kan vergroten en benadrukken. Het vergroten kan variëren van 1.7 tot 11 keer. Dedicon levert tevens fotobestanden in PDF van schoolboeken. Door middel van vergroten in PDF of vergrotingssoftware kan het materiaal naar wens vergroot worden op computer of laptop. Ook is het mogelijk deze bestanden op een tablet te lezen, door de vergroting en het contrast handmatig in te stellen bij bijvoorbeeld een iPad.

Luisteren

Schoolboeken kunnen ook omgezet worden naar luisterboeken door Dedicon. Boeken worden in gesproken vorm op CD gezet, zodat ze afgespeeld kunnen worden. Het bekendste hulpmiddel hierbij is de Daisy speler (Daisy staat voor Digital Accessible Information System). Deze speler is eenvoudig te bedienen en het spreektempo kan naar wens worden aangepast. Daarnaast is er Daisy software, waardoor het mogelijk is teksten en gesproken boeken op computer of laptop te beluisteren. Ook zijn er speciale Daisy applicaties voor Android en Apple, die te installeren zijn op smartphones en tablets.

Verder hebben sommige computers, laptops, tablets en smartphones (bijvoorbeeld producten van Apple) een voice-over functie, die teksten voorleest. Een voice-over kan ook edu-tekst bestanden voorlezen.

Bladmuziek

Naast schoolboeken levert Dedicon bladmuziek in aangepaste leesvormen.

Braillebladmuziek

Louis Braille is, naast het blindenschrift, ook gestart met een puntensysteem om muziek te kunnen noteren. Later is dit verder ontwikkeld. Braillenotenschrift werkt anders dan het reguliere notenschrift: het kent bijvoorbeeld geen notenbalk. Het systeem van braillenotenschrift geeft de volgende muzikale elementen weer: naam van de noot, octaaftekens, toonduur, rusten, maatsoort, vaste en toevallige voortekens, maatstrepen, speelaanwijzingen en herhalingen.

*Inleiding tot het lezen van het Braille muziekschrift*⁶ geeft hier uitleg over. Een aantal dingen zijn belangrijk om te weten:

- De gebruiker moet het gewone braille goed beheersen om braillenotenschrift te begrijpen.
- De muziek zal uit het hoofd geleerd moeten worden voordat het gespeeld kan worden.
- Het document is gemaakt voor blinde muzikanten, zodat ze zelfstandig muziek kunnen lezen en spelen.
- Het document gaat uit van een basiskennis over muzieknotatie.

Dedicon beschikt over een collectie van ongeveer 2.000 titels in braillebladmuziek, op verzoek kunnen andere stukken worden omgezet.

⁶ Krolick B. (2007) *Inleiding tot het lezen van het Braille muziekschrift*. (Maessen, G., vert.) Grave: Dedicon (oorspronkelijk werk gepubliceerd in 1998).

Bladmuziek in vergrote vorm

Dedicon levert vergrotingen van bladmuziek. Bij aanlevering van een goede fotokopie van gedrukte muziek kan dit vergroot worden naar staand A3 of liggend A4, ook kan het digitaal geleverd worden zodat het naar wens vergroot kan worden. Bladmuziek in vergrote vorm wordt op verzoek geproduceerd en geleverd, Dedicon heeft hiervan geen collectie.

Gesproken bladmuziek

Tot slot levert Dedicon gesproken bladmuziek op een Daisy CD-rom. De opname heeft altijd een vaste structuur: eerst wordt het muziekstuk in zijn geheel voorgespeeld, daarna opgedeeld in korte fragmenten die worden voorgespeeld, gevolgd door het voorlezen van bijbehorend notenschrift. Alle aanwijzingen in het notenschrift worden voorgelezen, dus ook speelaanwijzingen en tempo-aanduidingen. Net als bij braillebladmuziek wordt er uitgegaan van kennis van muzieknotatie. De bestaande collectie van Dedicon bestaat uit ongeveer 200 titels, op verzoek kunnen andere stukken worden omgezet.

Bruikbaarheid muziekmethodes

Aangepast materiaal van Dedicon

Zoals gezegd levert Dedicon aangepast materiaal van schoolboeken. De muziekmethodes waarvan momenteel materiaal in aangepaste leesvormen is zijn:

- *'Daarom muziek!'*
- *'Intro'*
- *'Jukebox'*
- *'Muziek op maat'*
- *'Overal muziek'*
- *'Podium'*
- *'Soundcheck'*
- *'Stemming'*
- *'Van laag tot hoog'*

Op de website (educatief.dedicon.nl) is te vinden van welke edities, leerjaren en niveaus van een methode er aangepast materiaal is.

Aangepast materiaal is er in de volgende vormen:

- Braille (in boekvorm)
- Edu-tekstbestand (tekst zonder afbeeldingen, leesbaar met brailleleesregel en voice-over)
- Vergrotingen (A3 formaat)
- foto-PDF (tekst en afbeeldingen, naar wens te vergroten)
- Daisy (gesproken)

Muziek op maat

In mijn scriptie heb ik de bruikbaarheid van het lesmateriaal van *Muziek op maat* (2008) voor leerjaar 1 onderzocht.

Hieruit kan ik de volgende conclusies trekken:

- Het materiaal van de methode is gericht op ziende leerlingen: er wordt gebruik gemaakt van een kleurrijke lay-out en veel afbeeldingen. Op vrijwel iedere pagina is notenschrift te vinden. Teksten in lay-out en afbeeldingen zijn niet leesbaar met een brailleleesregel, dus een digitale versie van het boek biedt geen uitkomst.
- De bijbehorende website is voor zowel blinden als slechtzienden niet bruikbaar. Ook hier zijn teksten in lay-out en afbeeldingen niet leesbaar met een brailleleesregel. Daarnaast zijn bedieningsknoppen klein en moeilijk te onderscheiden voor slechtziende leerlingen. Verder is er weinig gebruik gemaakt van contrast en is inzoomen in een webbrowser niet mogelijk vanwege pop-ups.

Het complete onderzoek met betrekking tot *Muziek op maat* (2008) leerjaar 1 en de bruikbaarheid van het materiaal voor visueel beperkte leerlingen is te lezen in mijn scriptie.

Aanwijzingen voor de muziekdocent

Naar aanleiding van het onderzoek naar *Muziek op maat* en onderzochte praktijksituaties, interviews met visueel beperkte leerlingen en muziekdocenten, heb ik aanwijzingen ontworpen voor muziekdocenten van visueel beperkte leerlingen. In mijn onderzoek bleek notenschrift het grootste obstakel te vormen in deze situatie. Ter vervanging kan er gebruik gemaakt worden van het brailnoten-schrift. Hiervoor moet echter wel materiaal ontwikkeld worden, wat er anno 2013 nog niet is. Meer over brailnoten-schrift is te lezen in mijn scriptie.

In mijn aanwijzingen heb ik daarom een aantal aanwijzingen toegevoegd wanneer er gebruik wordt gemaakt van brailnoten-schrift. De aanwijzingen zijn ingedeeld in algemene aanwijzingen en muzikaal-didactische aanwijzingen.

Algemene aanwijzingen

Algemeen
Informerer
<ul style="list-style-type: none">• Bespreek met de betreffende leerling de (on)mogelijkheden bij het vak muziek.• Laat u inlichten over de visuele beperking van de betreffende leerling door de AOB'er.• Overleg met collega's hoe zij deze situatie aanpakken en wissel tips uit binnen het team.
Logistiek
<ul style="list-style-type: none">• Geef een visueel beperkte leerling vooraf of tijdens de eerste les een rondleiding door het lokaal, om de leerling bekend te maken met de indeling van de ruimte.• Geef een visueel beperkte leerling een vaste plek in het lokaal.• Zorg voor een klasgenoot die een visueel beperkte leerling van en naar een plek begeleidt.• Visualiseer een nieuwe situatie (wie of wat staat of zit er om je heen) en geef alle veranderingen mondeling aan.• Zorg ervoor dat er geen obstakels (zoals krukken, tassen, lessenaars) in het pad van een visueel beperkte leerling staan.

Uitleg

- Benoem alle non-verbale acties in een klas, zoals vingers opsteken, wijzen en uitdrukkingen.
- Vermijd woorden als hier en daar, maar benoem de plekken in het lokaal.
- Benoem alle aantekeningen die op het bord geschreven zijn mondeling.
- Geef een zo beeldend mogelijke uitleg, visualiseer muzieknotatie en begrippen.
- Wanneer het over (onderdelen van) instrumenten gaat: laat een visueel beperkte leerling voelen.

Opdrachten in het (leer)werkboek

- Indien een visueel beperkte leerling geen aangepast materiaal van boeken heeft, verwijst de leerling door naar Dedicon.
- Bekijk samen met de betreffende leerling welke opdrachten wel en niet te maken zijn.
- Zorg bij eigen of aanvullend materiaal voor een versie in aangepaste leesvormen. Overleg met de betreffende leerling welke vorm het beste werkt: bijvoorbeeld digitaal, zodat het gelezen kan worden met een brailleleesregel, vergrotingssoftware of een voice-over.
- Houd er rekening mee dat het leestempo van leerlingen met een visuele beperking lager ligt dan dat van ziende leerlingen. Geef de betreffende leerling meer tijd om te lezen of zorg dat de leerling op tijd over het materiaal beschikt, zodat het voorbereid kan worden.
- Bij het op het bord schrijven van huiswerk: benoem het ook mondeling.

Groepsopdrachten

- Zorg ervoor dat een visueel beperkte leerling meegenomen wordt in het proces van groepen maken, indien van toepassing. Voorkom dat medeleerlingen groepen maken door middel van wijzen en oogcontact, wanneer zij zelf groepen mogen maken.
- Maak groepsleden verantwoordelijk voor de taakverdeling, waarbij een visueel beperkte leerling een gelijkwaardige rol heeft in vergelijking met andere groepsleden.

- Zorg ervoor dat er regelmatig wordt gewisseld in leerlingen die samenwerken met een visueel beperkte leerling. Zo leren meerdere leerlingen uit een klas de leerstof te verwoorden aan een visueel beperkte leerling. Daarnaast komt het ook de sociale ontwikkeling van leerlingen ten goede, door steeds met andere leerlingen samen te werken.

Toetsing

- Zorg bij schriftelijke toetsen voor een versie in aangepaste leesvormen of neem de toets mondeling af.
- Geef een visueel beperkte leerling bij schriftelijke toetsen meer tijd, houd er rekening mee dat het leestempo lager ligt dan bij ziende leerlingen.
- Wanneer er vragen komen te vervallen of worden vervangen: zorg voor een aangepast correctiemodel.
- Beoordeel een visueel beperkte leerling net als ziende leerlingen, tenzij het met bijvoorbeeld notenschrift te maken heeft.

Contact

- Maak de afspraak met een visueel beperkte leerling dat hij/zij aangeeft wanneer er meer hulp nodig is. Bespreek regelmatig met de leerling de gang van zaken, werkt het goed of is een andere aanpak gewenst?
- Ontwikkel de zelfstandigheid van een visueel beperkte leerling door hem/haar zelf dingen te laten ervaren en uitzoeken, zodat deze leerling niet afhankelijk wordt van anderen.
- Maak van de betreffende leerling geen uitzondering, behandel hem/haar net zoals klasgenoten.

Muzikaal-didactische aanwijzingen

In dit onderdeel geef ik aanwijzingen over vier onderdelen in een muziekles: zingen, spelen, luisteren en ontwerpen.

Zingen

Instructies

- Benoem alle handelingen over houding, ademhaling en articulatie, zoals rechtop zitten of staan en schouders laag.
- Geef alle inzetten zowel non-verbaal als verbaal aan, bijvoorbeeld door af te tellen.
- Zorg ervoor dat je hoorbaar met de leerlingen mee ademt om een inzet aan te geven.
- Benoem begrippen (bijvoorbeeld een vormbegrip als intro of couplet) mondeling en zo beeldend mogelijk, zodat een visueel beperkte leerling zich een voorstelling kan maken.
- Geef aanwijzingen over de uitvoering (bijvoorbeeld dynamiek) zowel verbaal als non-verbaal aan.

Tekst

- Zorg voor een vormindeling in de teksten in aangepaste leesvormen. Teksten van zangstukken uit een muziekmethode zijn te vinden in het materiaal van Dedicon, maar dit is niet ingedeeld in vorm (couplet, refrein). Zorg bij aanvullend materiaal zelf voor een digitaal bestand met de tekst.
- Zorg ervoor bij aanvullend materiaal dat een visueel beperkte leerling tijdig over de tekst beschikt, zodat de leerling de teksten vooraf kan oefenen, omdat het leestempo lager ligt dan dat van ziende leerlingen.
- Geef duidelijke instructies over vorm en benoem deze tijdens het zingen van een stuk, zodat ook een visueel beperkte leerling bekend wordt met termen als couplet en refrein die ziende leerlingen op hun blaadje zien staan.

Toetsing

- Beoordeel een visueel beperkte leerling hetzelfde als klasgenoten wat betreft zanghouding, articulatie en ademhaling, wanneer dit op bovenstaande manier is uitgelegd.
- Houd er rekening mee dat een visueel beperkte leerling

liedteksten uit het hoofd moet leren, wanneer ziende leerlingen de tekst erbij mogen houden. Geef een visueel beperkte leerling bijvoorbeeld meer tijd om de liedteksten te leren.

- Toets de vormbegrippen mondeling en auditief in plaats van schriftelijk aan de hand van notenschrift.

Wanneer er gebruik gemaakt wordt van brailnotenotenschrift:

- Toets de vormbegrippen en herhalingstekens bij zangstukken in brailnotenotenschrift.

Spelen

Instructies

- Benoem alle begrippen (zoals motief) mondeling en zo beeldend mogelijk, zodat een visueel beperkte leerling zich een voorstelling kan maken.
- Zorg voor een digitale versie van begrippen in speelstukken (zoals dal segno al coda), zodat een visueel beperkte leerling het op een laptop kan lezen.
- Laat een visueel beperkte leerling onderdelen van een instrument voelen om een indruk te krijgen van het materiaal en de grootte van het instrument.
- Kies een medeleerling die een visueel beperkte leerling van en naar het instrument begeleidt.
- Geef alle inzetten van een speelstuk zowel verbaal als non-verbaal aan, bijvoorbeeld door af te tellen.

Instrument

- Kies een instrument uit dat overzichtelijk is voor een visueel beperkte leerling, zoals een keyboard of piano. Deze instrumenten zijn contrastrijk, tastbaar en overzichtelijk ingedeeld. Het bespelen van bijvoorbeeld een marimba is lastiger, omdat hierbij met stokken gericht moet worden en er geen direct contact met het instrument is.
- Benoem notennamen op een toetsinstrument beeldend, bijvoorbeeld de toets links naast het groepje van drie zwarte hoge toetsen is een f.
- Leer speelstukken auditief en motorisch aan bij een visueel beperkte leerling door speelstukken veel te herhalen.

- Laat leerlingen elkaar helpen bij het aanleren van speelstukken. Een klasgenoot kan een visueel beperkte leerling helpen door samen te oefenen, waardoor een visueel beperkte leerling het speelstuk auditief en motorisch aanleert. Deze klasgenoot leert tevens verwoorden wat hij/zij geleerd heeft en leert het uit te leggen aan een visueel beperkte leerling. Een muziekdocent heeft hierbij een coachende rol.
- Zorg voor een overzicht in reliëf van notennamen op een instrument, zodat een visueel beperkte leerling ook zelfstandig kan oefenen.
- Laat een leerling kennismaken met een (bas)gitaar door te voelen om afstanden tussen vakjes in te schatten.
- Zorg voor een overzicht in reliëf van akkoorden op een gitaar, indien mogelijk met vingerzetting.

Bodypercussie

- Benoem hoe een handeling uitgevoerd moet worden, zoals rechtervoet optillen en stampen op de grond, in plaats van voor- en nadoen.
- Laat een visueel beperkte leerling een bodysound voelen, beweeg bijvoorbeeld de vingers van deze leerling om een vingerknip te laten ervaren.

Toetsing

- Beoordeel een visueel beperkte leerling net als ziende leerlingen bij bodypercussie, wanneer dit op bovenstaande manier is uitgelegd.
- Toets kennis over o.a. maatsoorten, notenwaarden en rusten mondeling en auditief in plaats van schriftelijk vanuit notenschrift.
- Houd er rekening mee met toetsing van speelstukken dat een visueel beperkte leerling het speelstuk auditief en motorisch uit het hoofd zal moeten leren. Geef indien nodig extra oefentijd.
- Toets kennis over instrumenten auditief in plaats van met afbeeldingen.

Wanneer er gebruik wordt gemaakt van brailnotenenschrift:

- Toets kennis over o.a. maatsoorten, notenwaarden en rusten in brailnotenenschrift. Houd er rekening mee dat dit systeem anders

werkt: er wordt bijv. geen notenbalk gebruikt.

- Toets een visueel beperkte leerling op het lezen van noten in brailnotenchrift.
- Toets een visueel beperkte leerling op kennis van muzikale tekens in brailnotenchrift door deze te laten tekenen op een reliëf tekenbord.
- Houd er rekening mee met toetsing van speelstukken dat een visueel beperkte leerling het speelstuk vanuit brailnotenchrift uit het hoofd zal moeten leren, wat meer tijd in beslag neemt.

Luisteren

- Zorg voor aangepaste opdrachtbladen in aangepaste leesvormen bij luisterfragmenten.
- Benoem begrippen bij luisterfragmenten zo beeldend mogelijk.
- Maak grafische notatie in opdrachten voelbaar door middel van reliëf (bijvoorbeeld op een reliëf tekenbord).
- Laat een visueel beperkte leerling een instrument voelen wanneer andere leerlingen een afbeelding bekijken in combinatie met een geluidsfragment.
- Laat een visueel beperkte leerling een ritme uit een geluidsfragment reproduceren d.m.v. tikken of klappen (in plaats van noteren).
- Zorg voor een digitale versie van begrippen (bijvoorbeeld dynamiek en tempi) die leesbaar is met hulpmiddelen op een laptop van een visueel beperkte leerling.
- Maak luisteropdrachten gezamenlijk met behulp van luisterfragmenten van de website of laat de leerlingen in groepen hieraan werken. Dit kan ook een huiswerkopdracht zijn, waarbij de leerlingen in tweetallen na de les de luisteropdrachten op de website maken.
- Indien een visueel beperkte leerling gebruik maakt van aangepast materiaal van een muziekmethode, wees ervan bewust dat luisteropdrachten met notenschrift niet mogelijk zijn.

Toetsing

- Toets het herkennen en vergelijken van muzikale aspecten in geluidsfragmenten mondeling of laat een visueel beperkte

leerling antwoorden op een laptop of tablet noteren.

- Zorg voor aangepaste of vervangende opdrachten wanneer er in een luistertoets notenschrift gebruikt wordt.
- Toets vragen met betrekking tot grafische notatie aan de hand van een tekenbord waarop een visueel beperkte leerling de afbeelding kan voelen.
- Toets vragen die geen betrekking hebben tot het reguliere notenschrift mondeling of zorg voor een toets in aangepaste leesvorm, zodat een visueel beperkte leerling deze op laptop kan maken.

Wanneer er gebruik wordt gemaakt van brailnotenenschrift:

- Geef een visueel beperkte leerling meer tijd voor het volgen van een melodie in brailnotenenschrift (speel bijvoorbeeld een geluidsfragment langzamer of vaker af), omdat het lezen in braille meer tijd in beslag neemt.
- Geef een visueel beperkte leerling meer tijd om bijvoorbeeld een motief in brailnotenenschrift te lezen, omdat het lezen in braille meer tijd in beslag neemt.

Ontwerpen

- Maak grafische notatie bij ontwerp opdrachten voelbaar door middel van reliëf of zorg voor contrastrijke kleuren.
- Maak zoveel mogelijk gebruik van coöperatieve werkvormen, waarbij leerlingen in groepen samenwerken. Leerlingen kunnen van elkaar leren en een visueel beperkte leerling begeleiden.
- Wanneer een ontwerp opdracht gepresenteerd wordt aan de hand van notatie, laat een visueel beperkte leerling dit noteren (bijvoorbeeld op laptop of reliëf tekenbord) op een manier dat hij/zij het kan begrijpen en onthouden.

Toetsing

- Laat een visueel beperkte leerling een grafische notatie tekenen op een reliëf tekenbord.
- Beoordeel een visueel beperkte leerling bij groepsopdrachten hetzelfde als klasgenoten als het gaat om samenwerking, creativiteit en dergelijke.

Meer informatie:

- Accessibility: *expertisecentrum voor toegankelijke ICT*. www.accessibility.nl
Informatie over projecten met betrekking tot toegankelijkheid van ICT voor onder andere mensen met een visuele beperking.
- Dedicon: *grenzeloos lezen*. www.dedicon.nl
Informatie over diensten van Dedicon en een overzicht van muziekmethodes in aangepaste leesvormen op educatief.dedicon.nl
- EDUvip: *voor het onderwijs aan leerlingen en studenten met een visuele beperking*. www.eduvip.nl
Informatie over hulpmiddelen, ambulante onderwijskundige begeleiding, software, examens en tips voor docenten.
- Bartiméus: *de specialist voor slechtzienenden en blinden*. www.bartimeus.nl
Informatie over een visuele beperking, hulpmiddelen, cursussen en diensten van Bartiméus.
- Koninklijke Visio: *expertisecentrum voor slechtzienende en blinde mensen*. www.visio.org
Informatie over een visuele beperking, hulpmiddelen, cursussen en diensten van Visio.
- Krolick B. (2007). *Inleiding tot het lezen van het Braille muziekschrift*. (Maessen G., vert.) Grave: Dedicon (oorspronkelijk werk gepubliceerd in 1998).
- Have L. ten (2013). *Ik zie ik zie wat jij niet ziet. Aanwijzingen voor muziekdocenten van visueel beperkte leerlingen in de brugklas van het reguliere voortgezet onderwijs*. Enschede: ArtEZ Conservatorium - Opleiding Docent Muziek.

Uit de praktijk

Citaten van muziekdocenten van visueel beperkte leerlingen in het reguliere voortgezet onderwijs:

“Als muziekdocent in het reguliere onderwijs ben je gewend heel visueel les te geven: schrijven op het bord, ‘kijk naar hoe ik mijn hand gebruik’.”

“In het lesgeven aan een visueel beperkte leerling moet ik veel zelf uitvinden.”

“In de klas zit een autistische leerling en een dyslectische leerling. Deze leerling is toevallig blind, maar dat maakt hem geen uitzondering.”

“Ik geef les als een radio-dj: ik benoem alles wat er gebeurt en moet alle handelingen vertellen.”

“Het is alsof ik een brug bouw terwijl ik er al op loop: telkens leer ik weer nieuwe dingen bij.”

Ik zie, ik zie, wat jij niet ziet...

